

SPİNOZA’NIN İNSANA BAKIŞI

Mustafa CİHAN*

Özet: Spinoza, insan konusundaki düşüncelerini, Tanrı yada Doğa Kavramından hareketle temellendirir. İnsan, sonlu bir varlık olarak, doğada egemen olan belirlenmişliğe bağlı bir yaşam sürdürür. Buna göre, insanın bütün eylemleri bir belirlenmişlik içindedir. İnsanın en büyük özgürlüğü, bu belirlenmişliğin bilincinde olmasıdır. Öte yandan insanın en büyük erdemi, kendi varlığını koruması ve sürdürmesidir. Doğanın bir parçası olarak insanın özünde bu çaba her zaman vardır.

Anahtar Kelimeler: insan, doğa, erdem, özgürlük

Doğayı bir bütün olarak tasarlayan ve onun rasyonel bir açıklamasını kurmaya çalışan Spinoza, varlığı açıklama çabasında, çokluğu birliğe indirgeme eğilimi gösterir. O, bu çabası sonucunda oluşturduğu metafizik sisteminde Tanrı, doğa ve insan arasındaki ilişkiyi bir bütünlük içinde değerlendirir. Çünkü Spinoza’da bütünlük içinde yer alan tüm unsurlar arasında kopmaz bir bağ vardır. Bu nedenle, insanı anlamak için, onu Tanrı ile doğa ile birlikte ele almak gerekir.

Spinoza, bütün diğer görüşlerinde olduğu gibi, insan konusundaki düşüncelerini de ortaya koyarken, onun düşünce sisteminde merkezi kavram olan “Tanrı yada Doğa” kavramından hareket eder. Spinoza metafiziğinde, Tanrı ve Doğa kavramları birbirinden kesinlikle ayrımları yapılamayan iki temel kavramdır. Bu bağlamda Spinoza, bütün varlığın temelinde yalnızca tek bir tözün bulunduğunu kabul eder. Töz, “varolmak için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayandır.”¹ Başka bir deyişle töz, nedeni yalnızca kendisinde olan ve var oluşu başka bir varlıktan dolayı olmayandır.² Buna göre, Spinoza açısından, böyle bir tanımlamaya uyan tek bir varlık vardır, o da Tanrı’dır. Yani, “Tanrının dışında bir töz ne var olabilir ne de tasarlanabilir.”³

Spinoza’ya göre, “varolan her şey Tanrı’da vardır ve Tanrı olmadan hiçbir şey var olamaz hatta kavranamaz.” Bu nedenle, Tanrının doğasından çıkan her şeyin özsel bir birliğinden söz edilebilir. Tanrının sonsuz olarak kabul edilmesi, varolan her şeyin ontolojik bakımdan Tanrı’dan ayrılmaması anlamına da gelmektedir. Böylece Spinoza’da Doğa ontolojik olarak Tanrıdan ayrı kabul

*Yrd.Doç.Dr.; Atatürk Üni., K.K.Eğitim Fak., OÖSAE-Felsefe Grubu Öğr. A.B.D.

¹ Benedict Spinoza, “The Ethics”, **The Chief Works of Benedict de Spinoza**, Transby.

R.H.M.Elwes,Dover Puplication,New York, Vol.II,1955,Part I, Def. III, s.45

² A.g.e. ,Part I, Def.III, s.45

³ A.g.e. ,Part I, Def.IV, s.45

edilemez. Çünkü Tanrı, kendinde bütün olgusalılığı içermektedir.⁴ Bu bağlamda Doğa, Tanrının yetkinliğinden dolayı, onun faaliyetlerinin pasif bir yan ürünü olarak görülemez. Çünkü Doğa, varolan her şeyin bir toplamıdır. Ve kendi kendisini açıklayan bir yapıdadır. Dolayısıyla Doğa, Tanrı gibi en yetkin olandır.⁵

Tanrı, her şeyin biricik nedenidir, ancak aşkın bir neden değil, içkin bir nedendir.⁶ İçkin bir neden olarak Tanrı, kendi kendisini gerçekleştirir. Kendi özünden bütün her şeyi zorunlu bir sonuç olarak çıkarandır.⁷ Spinoza'ya göre, Tanrı yada Doğa'nın(God and Nature) ise, sonsuz sayıda nitelikleri (attribute) vardır. Ancak insan aklı, Tanrının sonsuz sayıda niteliklerinden yalnızca iki tanesini bilebilme güç ve kapasitesine sahiptir. Bunlar, Düşünce(cogito) ve Yayılım(extension) nitelikleridir.⁸ Bu iki nitelik, Tanrısal doğanın özünü bize yansıtan iki ana-niteliktir. Nitekim biz, bu iki ana-nitelik sayesinde ki, Tanrının özünü bazen madde dünyasında bazen de düşünce dünyasında kendini açığa çıkarmış olarak görürüz.⁹ Böylece Tanrının söz konusu iki ana niteliği, adeta onun özünü ve faaliyetlerini ifade etmenin iki farklı yolu gibidir.

Spinoza'ya göre, Tanrının özünü belli bir biçimde açığa çıkaran her niteliğin de sayısız değişimleri yada modusları vardır. Bu bağlamda moduslar yada tözün değişimleri (modifications) kendi kendisine değil, başka bir şey ile varolan ve ancak bu başka şey yardımıyla kavranandır.¹⁰ Moduslar, tikel şeylerden başka bir şey değildir. Nitekim her maddi nesne, yayılım niteliğinin bir modusu ve her düşünce ile ilgili bir durum da düşünce niteliğinin bir modusu durumundadır.¹¹ Böylece moduslar, tözden öz ve varoluşta farklı olmasına rağmen, onlar tözün özünü oluşturan niteliklerce üretilir. Tözün özünü belli bir biçimde açığa çıkaran her nitelik, sayısız değişimleri yada modusları ile vardır. Spinoza metafiziğinde, bütün varlığın tek bir sesliliği yada anlamlılığı söz konusu olduğundan,¹² töz ile modusları hiçbir biçimde birbirlerinden bağımsız düşünülemez. Başka bir deyişle, kendi kendine olan(töz) ile başka bir şey ile varolan(modus) arasında ontolojik bir kopuştan bahsedilemez.

Modusların, Tanrısal töz tarafından belirlenmiş olarak meydana getirildiğini kabul eden Spinoza'ya göre, "varolan her şey Tanrı'da vardır ve

⁴ Frederick Copleston, **Felsefe Tarihi**, çev. A. Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 1996, s.19

⁵Byran Magee, **Büyük Filozoflar**, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yay., İstanbul, 2000, s.98

⁶ Spinoza, **Short Treatise on God, Man and His Well-Being**. Trans.By A. Wolf,M.A.,D.Lit, Russell and Russell,Inc., New York, 1963, s.41

⁷ Spinoza, **The Ethics, Part I, Prop.and Prof.**,s.74

⁸ **A.g.e., Part II, Prop.I and Prop.II**, s.83-84

⁹ Hüsametdin Erdem, **Panteizm ve Vahdet-i Vücut Mukayesesi**, Kül. ve Turz. Bak. Yay., Ankara, 1990, s.21-22

¹⁰ Spinoza,**a.g.e., Part I, Def.V**, s. 45

¹¹ Frederick Pollock, **Spinoza: His Life and Philosophy**, Dueskworth and Co., London, 1901, s.154

¹² Gilles Deleuze, **Felsefe Dersleri I: Spinoza Üzerine On Bir Ders**, çev.Ulus Baker, Öteki Yay.,Ankara,2000, s.92

Tanrı olmadan hiçbir şey var olamaz ve kavranamaz.”¹³ Başka bir deyişle, her bir modus, yalnız Tanrının doğasında varolabilir ve onunla kavranabilir. Çünkü Tanrı varolan biricik tözdür. Moduslar, ancak zorunlu olarak tanrısal tözün değişikleri yada görünüşleri düzeyindedir.

Spinoza, diğer bütün açıklamalarında olduğu gibi, insan üzerine düşüncelerini de söz konusu metafizik sistemine dayandırır. Buna göre, acaba Spinoza'nın metafizik sistemi içerisinde insana bakışı nasıldır? Bir zorunluluğun egemen olduğu bu sistemde insan, yalnızca bütünün bir parçası mıdır? Yoksa özgürlüğe sahip bir varlık mıdır? İnsan kendi dışındaki varlıklarla ne tür bir etkileşim içerisinde? Tanrı yada Doğanın bir parçası olarak insanın en büyük çabası, en yüce erdemi ve en üstün mutluluğu nedir? İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel yön hangisidir?

Spinoza, monist varlık anlayışı içinde insan ile ilgili düşüncelerini sıralarken öncelikle ruh ve beden problemi üzerinde durur. Çünkü ona göre bu problem, Descartes'da tam çözülememiş bir problemdir. Descartes'da ruh ve beden yada zihin ve beden birbirinden tamamen farklı olmakla kalmıyor, bir araya getirilemeyen ve bağdaşamayan iki ayrı töz olarak kabul ediliyordu.¹⁴ Oysa Spinoza, bu dualist gelenekten uzaklaşarak, sorunun çözümüne kendi içinde tutarlı olan monist varlık öğretisiyle çözüm bulmaya çalışır. O, Descartes'daki güçlülüğün, ruh ve bedeni birbirinden tamamen ayırmasından kaynaklandığını düşünür. Nitekim Spinoza, söz konusu güçlülüğü aşmak için, bu gerçekliklerden birini diğerine tabi kılan materyalist veya idealist çözümlerden hiç birini kabul etmemeyi, bunun aksine onları yani beden ve ruhu Aristoteles gibi bir ve aynı gerçekliğin iki ayrı görüntüsü olarak almayı uygun bulur.¹⁵ Çünkü Spinoza'da zihin, düşüncenin; beden, yayılımın bir modusudur ve bunlar bir ve aynı gerçeklik olarak, Tanrının öz-niteliklerinin görüntüleridir.¹⁶

Bu açıklamalardan yola çıkarak, Spinoza'ya göre, bir zorunluluğun egemen olduğu Doğa'da insan, Tanrının iki öz-niteliğinden gelen yanıyla belirlenir.¹⁷ Yani, insan yer kaplayan, hareket ve durgunluk yasalarına bağlı olan bedene ; düşünen ve anlama gücü etkinliği bulunan ruha sahip olan bir varlık konumundadır.¹⁸ Başka bir deyişle insan, ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak,¹⁹ diğer varlıkların da meydana gelmesinde etkin olan Tanrının düşünce ve yayılım niteliklerinin bir görüntüsüdür. Yani, insan ruhu düşünce

¹³ Spinoza, a.g.e., Part I, Prop.XV, s.55

¹⁴ Descartes, İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler, çev.Mehmet Karasan, MEB Yay., İst., 1998, s. 233-236

¹⁵ Ahmet Arslan, Felsefeye Giriş, Vadi Yay., Ankara, 1999, s. 107

¹⁶ Gilles Deleuze, Spinoza: Practical Philosophy, Trans. By Robert Hurley, City Lights Boks, San Francisco, 1988, s. 86-87

¹⁷ Spinoza, a.g.e, Part II, Prop.X, Corollary, s. 89

¹⁸ Atilla Erdemli, “Spinoza'nın Ahlak Anlayışı”, Felsefe Arkivi, Sayı:27, İst., 1990, s.119

¹⁹ A.g.e., Part II, Prop.XII; Note, s.92

niteliğinin, bedende yayılım niteliğinin bir modusu olmaktan öteye bir anlam taşımaz. Bu açıdan insan, sadece Tanrının bir modusu olmaktadır. Fakat o sonsuz değil, sonlu bir modustur.

Buna göre, Spinoza'da beden, bütün madde dünyasıyla bağlantılıdır. Bu nedenle bütünde geçerli olan bedende de geçerli olacaktır. Bu bakımdan madde dünyasında hareket ve durgunlukla birleşmiş olan mekanik yasalar egemendir. Böylece insan bedeni, bütün bir birey olan Doğa'da onu oluşturan birleşik bireylerden biri konumundadır. Beden, ruh ile birlikte olduğuna göre, ruhun bedenle etkileşimi de kaçınılmaz olacaktır.²⁰ Böylece insan, ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak, bütünün bir parçasıdır ve bütün diğer unsurlarla da bağlantılıdır.

Spinoza felsefesinde insan, hem düşünce hem de yayılım nitelikleri tarafından belirlenmesine rağmen, nitelikleri belirleyen temel durumlar yalnızca ait oldukları niteliklere özgüdür. Fakat nitelikler arasında aynı Tanrısal tözün ürünü olmalarından dolayı bir paralellik vardır.²¹ Nitekim bir ve aynı gerçekliğin görüntüsü olarak insan da bu paralelizmi görmek pekala mümkündür. Şöyle ki, insanın bedensel yönünde gerçekleşen bir duruma paralel olarak onun ruhsal yönünde de bir şeyler meydana gelir. Örneğin, bir insanın parmağına bir iğne batırıldığında onun maddi fiziksel alanında oluşan bu harekete karşılık, ruhunda da bir duyum ve algı meydana gelir.²² Çünkü Spinoza'da fiziksel ve zihinsel dünyalar, gerçekte bir ve aynı gerçekliğin iki farklı yönünden başka bir anlam ifade etmez.

Bu düşünceler ile, Spinoza, daha önce Tanrı ve Doğa arasındaki ikiliği ortadan kaldırdığı gibi, insanda da ruh ve beden arasındaki ilişki konusunda ileri sürmüş olduğu paralelizm görüşüyle de özellikle Descartes'in dualist anlayışından uzaklaştığı görülmektedir.

Öte yandan Spinoza'da insan, varlığını sürdürebilmek için, nedenselliğe dayalı zorunluluğun egemen olduğu dış dünyayı bilmek ve tanımak zorundadır. Çünkü dış dünya ile, doğru bilgilere dayanan bağılıkların kurulması, insan yaşamının önemli yönlerinden biridir. İnsanın, yaşamaya tutunabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için bu gereklidir.²³ Buna göre, doğada bulunan canlı ve cansız her varlık gibi, insan da bir çaba içinde olup, conatus sergiler, başka bir deyişle, kendi varlığını koruma ve sürdürme eğilimi gösterir.²⁴

İnsan, doğası gereği bu çabayı sergiler. Ayrıca, kendi varlığını koruma ve sürdürme eğilimi, tüm doğal varlıklarda ve fiziksel bireylerde de var olan bir eğilimdir. Dolayısıyla "conatus" tüm fiziksel bireylerin özünde var olduğu gibi, doğanın bir parçası olarak insanın özünde de vardır.²⁵ Çünkü Spinoza'ya göre, "

²⁰ Erdemli, **a.g.m.**, s.121

²¹ Deleuze, **a.g.e.**, s. 86-87

²² Arslan, **a.g.e.**, s. 107

²³ Erdemli, **a.g.m.**, 121

²⁴ Spinoza, **a.g.e.**, **Part III, Prop.VI, and Proof.**, s. 136

²⁵ Solmaz Zelyut Hünler, **Spinoza**, Paradigma Yay., İstanbul, 2003, s. 63

her şeyin varlığında bulunan ve onu sürdürmeye uğraşan çaba (conatus), o şeyin gerçek özünden başka bir şey değildir.”²⁶ Böylece yaşamak bir uğraş vermektir. Ayrıca yaşama, varlığını sürdürme ve kendini gerçekleştirme hatta kendini ortaya koyma çabasıdır.²⁷

Bir şeyin conatus’u o şeyin varolma mücadelesidir. Bu nedenle bir şey ne kadar çok conatus’a sahipse o kadar çok kendine bağımlıdır. Başka bir deyişle, o kadar çok kendi içindir. Buna göre, conatus, yani kendini koruma çabası, canlı ve cansız her şey de mevcut olan bir durumdur. Tüm şeyler bu sayededir ki, oldukları şey olmuşlardır. Yani kendilerini koruma çabaları onların özünde her zaman için var olan bir durumdur.²⁸ Kendini koruma çabası, Tanrı yada Doğa’nın şeylere vurduğu adeta bir damgadır. Bu yüzden hiç bir şey kendini kendinden kaynaklanan nedenler ile korumamazlık edemez. İşte Tanrı yada Doğa, her insana bu conatus’u naksetmiştir. Ancak conatus’ların kendisini dış vurma tarzlarındaki farklılık ile şeyler birbirlerinden ayrılır. Bu nedenle, insanı diğer varlıklardan ayıran bir yön olmalıdır. İnsan ise, diğer canlılardan farklı olarak, çok değişik yollarla daha çok çevresinden etkilenen ve daha çok çevresini etkileyen bir varlıktır. Bu yönüyle diğerlerinden daha mükemmeldir. Ancak insanı, diğerlerinden ayıran en temel yön, Doğa’da egemen olan nedensel düzeni bilen bir varlık olmasında yatar.²⁹

Yine, insani çaba, tüm diğer çabalardan üstündür. Çünkü varlıkların katmanları arttıkça onların üstün olma güç ve kapasitesi de o oranda artmaktadır. Öte yandan insani çaba, kendisini en iyi, şeyleri Doğa’nın içindeki yerleri ile tanıma ve bilme çabası olduğunda, dışa vurur. Çünkü insanın özü, düşünme ve bilmesidir.³⁰ İnsan, bu özelliği dolayısıyla, kendini, kendi dışındakileri ve Tanrıyı bilme gücüne sahip olabilir.

Spinoza’ya göre, doğadaki tüm varlıklarda bulunan kendini koruma eğilimi, insan zihni ile ilişkilendirildiğinde, bilinçli bir irade olarak açığa çıkar, bir bütün olarak tasarlanan hem zihin ve hem de beden ile ilişkilendirildiğinde de iştah ile özdeş hale gelir.³¹ Böylece kendini koruma çabası, fiziksel yapımızda bilinçsiz kör bir yönelme olarak açığa çıkarken; ruhsal yapımızda bilinçli bir irade olarak açığa çıkmaktadır. Ancak, “insandaki kendini koruma çabası, sınırlı olup dış nedenlerin gücü tarafından sonsuz ölçüde aşılır.”³² Çünkü insan, Tanrı yada Doğa adı verilen, var olan her şeyin tam bir karşılıklı bağıllığı içinde yer aldığı bütünsel düzenin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanın kendi dışındaki nedenlerden bağımsız olarak kendi kendini belirleyen bir varlık olduğunu kabul etmek bir yanılgıdır. İnsanın Tanrısal doğanın zorunluluğuna

²⁶ Spinoza, a.g.e., Part III, Prop. VII, s. 136

²⁷ Erdemli, a.g.m., s. 122

²⁸ Spinoza, a.g.e., Part III, Prop. VII, and Poof., s. 136

²⁹ Stuart Hampshire, Spinoza, Penguin Books, 1951, s.

³⁰ Hünler, a.g.e., s. 64

³¹ Spinoza, a.g.e., Part III, Prop. IX, Note, s.137

³² A.g.e., Part IV, Prop.III, s. 193

bağlı olması gerekir. İşte bu da insanın özgür olup olmadığı sorununu gündeme getirir.

Spinoza, insanın kendi varlığını koruması yada sürdürmesi ifadesinden, bir insanın kendi güçlerini ve imkanlarını gerçekleştirmesini anlamaktadır. Bu bağlamda erdem, her organizmanın sahip olduğu özel imkanların açılıp gelişmesi olduğuna göre, insanın erdemli olması, “en çok insan olduğu, insani niteliklerini en fazla geliştirdiği bir duruma ulaşmış olmak demektir.”³³ Bu bakımdan Spinoza’da iyi deyince, bizi kendi önümüze koyduğumuz insan doğası modeline adım adım yaklaştıracak bir araç olduğunu kesinlikle bildiğimiz her şeyi; kötü deyince de, o modele benzememizi engellediğini kesinlikle bildiğimiz her şeyi anlayacağız.³⁴

Öte yandan Spinoza’da insanın gerçekten kendisi olabilmesi için, ne yapması gerektiğini gösteren ve böylece ona iyinin ne olduğunu öğreten akıl olmakla birlikte, erdeme ulaşmanın yolu, insanın kendi güçlerini etkin bir biçimde kullanmış olmasıdır.³⁵ Böylece, güçlülük, erdem yada iyi; güçsüzlük, erdemsizlik yada kötülük ile aynı şeyi ifade eden durumlardır. Nitekim Spinoza, erdem ve güç terimlerinden aynı şeyi anladığını söyler. Ayrıca o, erdemi, sadece kendi doğasının yasaları ile tanınabilen ve bazı şeyleri gerçekleştirme gücüne sahip olan insanın özünü yada doğasını ifade eden bir durum olarak değerlendirir.³⁶

Buna göre, Spinoza açısından erdem, insanın kendi doğasının yasalarına göre hareket etmekten başka bir şey olmadığına göre, her birey varlığını kendi özel doğasının yasalarına göre sürdürmeye çabalayacaktır. Bu nedenle, erdemin ilkesi insanın kendi varlığını sürdürme çabasıdır. Bundan daha üstün bir mutluluk düşünülemez.³⁷ Böylece, Spinoza’da kendi varlığını koruyan ve bu yolda çaba gösteren her insan, erdemli bir insandır.

Yine, Spinoza’ya göre, “kendi kendini koruma çabasından önce hiçbir erdem tasarlanamaz.”³⁸ Kendi varlığını koruma ve sürdürme çabası, bir şeyin gerçek özü olduğundan, bu çabadan önce gelen bir erdem asla düşünülemez. Buna göre, bir insanın “kendi kendisini koruması için gösterdiği çaba, onun en temel çabasıdır.”³⁹ Öte yandan erdemli bir çaba olan insanın kendini koruma ve sürdürme çabası, rastgele bir eylem değildir. Spinoza açısından insan, bu çabasında bir takım yarar unsurlarını dikkate alır. Nitekim ona göre, “herkes kendine yararlı olanı aramaya, yani kendi varlığını korumaya ne kadar çok çabalar ve gerçekleştirebilirse o kadar çok erdem kazanır. Aksine, kendine

³³ Erich Fromm, **Erdem ve Mutluluk**, Çev. Ayda Yörükkan, İşbank. Yay., 1999, s.39

³⁴ Spinoza, **a.g.e.,Part IV, Preface**, s. 187-189

³⁵ Fromm, **a.g.e.**, s.39

³⁶ Spinoza, **a.g.e., Part IV, Def.VIII**, s. 191

³⁷ **A.g.e., Part IV, Prop. XVIII, Note**, s. 200

³⁸ **A.g.e., Part IV, Prop. XXII**, s. 203

³⁹ **A.g.e., Part IV, Prop. XXII, Corallary**, s. 203-204

yararlı olandan, yani, kendi varlığını korumadan ne kadar çok uzaklaşırsa insan o kadar güçsüz olur.”⁴⁰

Bu bağlamda Spinoza’da erdemli olmak, insan yaşamının bir gereğidir. Buna göre, insan kendi yararına olanı devamlı gözetmeli ve bunu yaşamının en temel görevi kabul etmelidir. Nitekim insan, bu eyleminin sonucunda doğal olarak mutluluğa ulaşacaktır. Ancak, buradan, mutlu olmak için erdemli olmak gerekir, gibi bir sonuç çıkarılamaz. Çünkü Spinoza’nın düşüncesine göre, mutluluk erdemli olmanın doğal bir sonucudur.⁴¹ Nitekim Spinoza, bu konuda şunları ifade eder: ”Mutluluk erdemlin bir ödülü değil, erdemlin asıl kendisidir. Ve onun sevincini biz, tutkularımızı engellemekle duymayız. Aksine, onun sevincini duyduğumuz için tutkularımızı bastırırız.”⁴²

Öte yandan Spinoza’ya göre, “erdemli yaşama mutlak olarak aklın yönetiminde eylem yapmaktan ve gerçekte yararlı olana dayanarak kendi varlığını korumaktan başka bir şey değildir.”⁴³ Böylece Spinoza, erdemli yaşama ile aklın yönetimi altında yaşama yada eylemde bulunma arasında sıkı bir bağlantı kurmaktadır. Bu arada “akla dayanan çabaların tümü de bilme çabasından başka bir şey değildir. Zihin de akli kullanması bakımından, kendisini bilgiye götüren hiçbir şeyden başkasını yararlı olarak görmez.”⁴⁴ Böylece Spinoza, akla büyük önem vermekte ve akla dayalı eylemlerde bulunmayı da erdemli bir yaşama olarak görmektedir. Çünkü akla dayalı eylemlerde bulunan insan, bilgiye dayanan ve bilerek eylemde bulunan insandır.

Buna göre, Spinoza’da insan yaşamını erdemli kılan yön, onun akla dayalı, bilgiyi yaşamının temeli olarak görmesinde yatar. Akla dayalı bilgi ise, mutlak, upuygun, eksik bulunmayan, objesini tam olarak dile getiren, açık ve seçik, doğru, zorunlu ve Tanrının özünü dile getiren bir bilgidir.⁴⁵ İnsan tüm güçlerine Tanrıdan dolayı sahiptir ve insanın Tanrıdan dolayı sahip olduğu en büyük gücü, insanı tüm diğer varlıklardan ayırteden bir güçtür. Bu güç, kozmik düzeni düşünme ve bilme gücüdür.⁴⁶ İşte insan, söz konusu bu gücü sayesinde erdeme ulaşabilir. Hatta en yüksek iyiyi elde edebilir. Çünkü, “insan zihninin en yüksek iyisi, Tanrı bilgisi ve en yüksek erdemi de Tanrı’yı bilmektir.”⁴⁷ Ayrıca bu, insanın en büyük mutluluğudur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, mutluluğu erdemlin bir ödülü değil, erdemlin bizzat kendisi olarak yorumlayan Spinoza,⁴⁸ mutluluk ile Tanrı sevgisi arasında bir bağlantı kurar. Ona göre, “zihin ne kadar Tanrısal sevgiden yada

⁴⁰ A.g.e., Part IV, Prop. XX, s. 202

⁴¹ Erdemli, a.g.m., s.130

⁴² Spinoza, a.g.e., Part IV, Prop. XLII, s. 217

⁴³ A.g.e., Part IV, Prop. XXIV, s. 204

⁴⁴ A.g.e., Part IV, Prop. XXVI, s. 205

⁴⁵ Erdemli, a.g.m., s.132

⁴⁶ Hünler, a.g.e., s.57

⁴⁷ Spinoza, a.g.e., Part IV, Prop. XXVIII, s. 205-206

⁴⁸ A.g.e., Part IV, Prop. XLII, s. 217

bu yüce mutluluktan haz duyarsa, o kadar anlar, yani duygular üzerinde o kadar güçlü olur ve kötü duygulardan o kadar az acı çeker...Dolayısıyla zihin bu Tanrısal sevgi yada mutluluktan haz duyduğu oranda söz konusu olumsuz duygularını kontrol altına alma gücüne sahip olur.”⁴⁹ Böylece insan, duygularını kontrol altına aldığı için mutlu olamaz. Aksine mutluluktan haz duyduğu için duygularını kontrol altına alır.

Spinoza, bütün içinde yer alan tüm unsurların birbirleri ile uyumlu olduğu bir evren tablosu çizer. Ona göre, insan, tablo içinde, doğanın bir parçası olarak yaşamaktadır. Doğanın bir parçası olarak yaşamayı bilen ve benimseyen insan, erdemli insandır. Bu yaşama arttıkça insanın erdemli olması da artmaktadır. İnsanın bu sürede bilgide artmaktadır, bilgi attıkça eylemler doğaya daha çok uyacak ve böylece, insan daha çok Tanrı'ya göre yaşayacaktır. Başka bir deyişle, erdemli olacaktır.⁵⁰ Bu erdemde yoğunlaşan insanın da yaşamdan aldığı tat ve mutluluk da artacaktır.

Spinoza felsefesinde insanın yerini tespit etmede ele almamız gereken bir başka konuda iyi ve kötü kavramlarıdır. Nitekim Spinoza, bu konuda şunları söyler: “İyilik deyince sevincin her türünü, sevince yardımcı olan, ona götüren her şeyi ve özellikle özleme içinde yer alan her şeyi anlıyorum. Kötülük deyince de, acı ve kederin her türünü ve özellikle özlemi boşa çıkaran her şeyi anlıyorum. Çünkü biz, bir şeyi iyi olduğu için arzu etmiyoruz; o arzu ettiğimiz için iyidir. Bunun sonucu olarak nefret ettiğimiz şeyi de kötü olarak değerlendiririz.”⁵¹ Buna göre, her insan kendi duygulanımlarına dayanarak neyin iyi, neyin kötü olduğuna karar verebilir. Böylece bir insanın ilgileri, duyguları ve arzuları kendi dışındaki nesnelere daha değerlidir. Çünkü insan, kendi dışındaki varlıkları bilme ve anlama gücüne sahip yegane bir varlıktır.

Öte yandan Spinoza'da iyi olana yönelme; kötü olandan da sakınmada, aklın yönetimindeki bir yaşamın daha değerli olduğu kabul edilir. Çünkü ona göre biz, “aklın yönetiminde gelecekteki daha büyük bir iyiliği, şimdiki daha küçük bir iyiliğe, şimdiki daha küçük bir kötülüğü de, gelecekteki daha büyük bir kötülüğe tercih ederiz.”⁵² Bu düşünceleri ileri süren Spinoza, iyi olanı belirlemede yaralılık ilkesini de göz ardı etmemektedir. Nitekim o bu konu da, “iyilik denildiği zaman, kesinlikle bize yararlı olanı, bunun aksine kötülük denildiğinde ise, iyi olan bir şeye sahip olmamızı kesinlikle engelleyen şeyi anlıyorum”⁵³ der. Ancak, her bireyin iyi ve kötü anlayışının farklı olması yada farklı şeyleri yararlı olarak değerlendirmesi, Spinoza'da değerlerin göreceliği problemini gündeme getirir.

⁴⁹ A.g.e., Part IV, Prop. XLII, Proof., s. 217

⁵⁰ Erdemli, a.g.m., s. 137

⁵¹ Spinoza, a.g.e., Part III, Prop. XXXIX, Note, s. 216

⁵² A.g.e., Part IV, Prop. LXVI, s. 231

⁵³ A.g.e., Part IV, Def. I-II, s. 190

Spinoza açısından, şeylere ilişkin değer biçmelerimizin temelinde, onların insandan bağımsız olarak sahip oldukları değerler bulunmaz. Bunun aksine, değer biçmelerimizin temelinde, iştah ve arzularımız bulunmaktadır. Böylece Spinoza, gerçek ahlaklılığın kişinin çıkarına olan eylemlerde yattığını düşünmektedir.⁵⁴ Nitekim Spinoza düşüncesinde erdem, bir anlamda insanın kendi varlığını koruması ve kendi yararına olanı tercih etmesinden başka bir şey değildir.⁵⁵

Spinoza, bu görüşleri ileri sürmekle, öznelci bir takım açıklamaların içine düşmektedir. Onun, bu şekildeki egoist açıklamaları Hobbes'u hatırlatmaktadır. Ancak Spinoza'nın egoizmi, evrensel bir egoizm olarak karşımıza çıkar. Çünkü o, kişisel çıkarla, genelin iyiliği arasındaki çatışmaya dikkat çekerek, bireyin kişisel çıkarını insan varlıkları arasındaki işbirliği ve yardımlaşmayla tamamlamaya çalışır.⁵⁶ Nitekim Spinoza'da her biricik olanın ve her insanın temelinde Tanrı yada Doğa vardır. Buna göre, gücü oranında kendinde derinleşen insan, Doğaya yada Tanrısal sonsuzluğa açılmaktadır.⁵⁷ Bu noktada, her biri kendine özgü olan bütünü tek tek unsurları, bir araya gelirler ve karşılıklı etkileşime girerler. Bu birlikteliğin sonucunda da bir uyum tablosu ortaya çıkar.

Öte yandan Spinoza'da hepimiz, Tanrı yada Doğa adı verilen bütünü birbirleri ile etkileşim içinde bulunan parçaları olduğumuzdan,⁵⁸ kişisel çıkar bizi kendi içimize kapanıp kalmayı engeller, bizi başkalarının da çıkarlarını aramaya götürür. Nitekim Spinoza, bu konuda şunları söyler: "...İnsana insandan yararlı bir şey yoktur...Çünkü hepsinin her şeyde bütün Ruhları ve Bedenleriyle sanki tek bir Ruh ve tek bir Beden olacakmış gibi uyuşmalarından ve hepsinin birden varlıklarını korumaya çalışmalarından, hepsinde ortak olan yararı hepsinin birden aramasından daha iyi bir şey yoktur. Sonuç olarak, akılla yönetilen, yani aklın güdümü altında kendilerine yararlı olanı arayan insanlarda, başkaları için de istemedikleri hiçbir şeye karşı kendileri için arzu olamaz..."⁵⁹

Spinoza felsefesinde insanın yerini tespit etmede ele alınması gereken bir diğer konuda insan özgürlüğü problemidir. Spinoza'nın ise, bu konuda genel felsefesi ile tutarlı ve kendine özgü bir takım çözüm önerileri getirdiği görülür.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, Spinoza felsefesinde insan, zorunlu olarak Tanrı yada Doğa adı verilen nedensellikte belirlenmiş bütünsel düzenin bir parçasıdır. Bu nedenle insanın kendi eylemlerini kendisinin belirlediğini düşünmek anlamsız bir düşüncedir. Çünkü insan, bir parçası olduğu Doğa içindeki bütün diğer varlıklar gibi, bir belirlenmişlik içindedir.⁶⁰ Bu nedenle,

⁵⁴ Ahmet Cevizci, **Etîğe Giriş**, Paradigma Yay., İstanbul, 2002, s.114

⁵⁵ Spinoza, **a.g.e., Part IV, Prop. XVIII, Note**, s. 200-201

⁵⁶ Cevizci, **a.g.e.**, s.114

⁵⁷ Erdemli, **a.g.m.**, s.142

⁵⁸ Cevizci, **a.g.e.**, s.114

⁵⁹ **A.g.e., Part IV, Prop. XVIII**, s. 200

⁶⁰ Spinoza, **a.g.e., Part IV and Prop. IV**, s. 193

insanların kendilerini özgür zannetmeleri yanılığdan başka bir şey değildir. Ancak insanlar, bu yanılığa, genelde eylemlerinin gerçek nedenlerini bilmemelerinden dolayı düşerler.⁶¹

Tanrı yada Doğa'nın bir parçası olarak insan, eylemlerinin mutlak bir biçimde belirleyicisi değildir. Çünkü Spinoza'ya göre, "yalnız kendi doğasının zorunluluğu ile varolan ve etkinliği yalnız kendisi ile gerektirilmiş bulunan bir varlık özgür olabilir."⁶² Böyle bir varlık insan olamaz. Bu tanıma uyan tek bir varlık vardır, o da Tanrıdır. Çünkü Tanrı, kendi doğasına dayanarak varolan bütün eylemlerin tek nedenidir. Ayrıca Tanrıdan başka insanda dahil bütün varlıklar, bir başka neden dolayısıyla var olmuş varlıklardır ve bu varlıkların etkinlikleri de yine başka varlıklar dolayısıyladır.⁶³ Buna göre, ancak sırf kendi doğasının zorunluluğu ile var olan ve etkinliği için kendisi karar verip gerçekleştiren bir varlık olan Tanrı için mutlak bir özgürlükten bahsedilebilir.

Doğada mutlak bir belirlenmişlik düşüncesini kabul eden Spinoza açısından, doğada bütün olup biten her şey Tanrı tarafından belirlenmiştir. Nitekim ona göre, "herhangi bir eylemi belirlenmiş olan her şey, bu işte zorunlu olarak Tanrı tarafından belirlenmiş ise, kendi kendisinin eylemlerinin belirleyicisi olamaz."⁶⁴ Buna göre, doğada zorunsuz olan hiçbir şey yoktur. Fakat tüm şeyler Tanrısal doğanın zorunluluğundan belli bir yolda var olmaya ve eylemeye belirlenmiştir.⁶⁵ Böylece doğada Tanrı tarafından belirlenmemiş hiçbir şey olmadığı gibi, doğanın bir parçası olarak insanın da bütün eylemleri belirlenmiştir.

Öte yandan Spinoza'ya göre, insan için özgürlükten bahsedebilmenin yolu aklın egemenliği altında yaşamaktan geçer. Çünkü yalnız akıl tarafından yöneltilebilen bir insanın özgürlüğünden bahsedilebilir.⁶⁶ Akla göre eylemek ise, " kendi başına göz önüne alındığında doğamızın zorunluluğundan çıkan davranışları yapmaktan başka bir şey değildir."⁶⁷ Böylece Doğada geçerli olan, zorunlu düzenin bir unsuru olarak insan doğası, zorunlulukla iyidir. Öz varlığı bakımından Tanrı ile bağlantılı olan insan, doğasına uymalı ve Tanrısal bağlama girmelidir. Çünkü özgürlüğün alanı bu Tanrısal bağlamdır.⁶⁸

Spinoza, bilginin türleri yada dereceleri açısından da insanın özgürlüğü sorununu ele alır. Ona göre, insan bedeni başka cisimler tarafından etkilenir ve bu şekilde etkilenme sonucunda ortaya çıkan her değişki yada durum bir idea da yansıtılır.⁶⁹ Bu türden idealar, düşüncelerin gelişi güzel bileşimleridir.

⁶¹ A.g.e., Part II, Prop.XXXV, Note, s. 108-109

⁶² A.g.e., Part I, Def.VII, s. 46

⁶³ Erdemli, a.g.m., s.148

⁶⁴ Spinoza, a.g.e., Part I, Prop. XXVI, s. 66

⁶⁵ A.g.e., Part I, Prop. XXIX, s. 68

⁶⁶ A.g.e., Part IV, Prop. LXVIII, Proof, s. 232-233

⁶⁷ A.g.e., Part IV, Prop. LIX, Proof, s. 227

⁶⁸ Erdemli, a.g.m., s.152

⁶⁹ Spinoza, a.g.e., Part II, Postulates, I-IV, s. 97

Spinoza bu türden bilgilere en aşağı düzeyden bilgi seviyesi adı verir. Ayrıca bu bilgi düzeyine duyuşal bilgi, imgeleme özgü kavrayış yada sağduyuya uygun bilgi adları da verilmektedir. İnsan bu bilgi düzeyinde doğada egemen olan belirlenmişliğin bilincinde değildir. Bu noktada insan bedeni ve zihni etkin değil pasif durumda olduğundan, insanın bu düzeydeki düşünceleri ne bedenın gerçek doğası ve özünü ve ne de bedene etki eden dış güçlerin özünü ifade eder.⁷⁰ İşte Spinoza’da insan bu bilgi düzeyinde özgür olmadığı halde kendini özgür hisseder. Bu düşünce ise, olayların gerçek nedenini bilmemektendir.

Öte yandan Spinoza, bilginin bu birinci aşamasından ikinci tür bilgi düzeyine yükseldikçe insanın bulanık ve muğlak bilgilerden upuygun idealara ve zorunlu olan doğru bilgilere geçtiğini kabul eder.⁷¹ Bu bilgi düzeyinin zorunlu olarak doğru olması, upuygun idealar üzerine dayandırılmasına bağlıdır. Upuygun idealar, ikinci türden bilgilere aittir. Ve upuygun bir ideanın doğruluğunun ölçütü ideanın kendisi dışında aranmamalıdır. Çünkü onun ölçütü kendisidir.⁷² Spinoza, bu türden bilgilere, bilimsel bilgi yada akıl bilgisi adını verir. Ona göre, bilimsel bilgi yada akıl bilgisinin içeriği, mutlak olarak doğru kabul edilendir.⁷³ Çünkü şeyleri doğru olarak, yani zorunlu olarak algılamak aklın doğası gereğidir.

Böylece Spinoza’da ikinci tür bilgi düzeyinde doğanın bir bölümü, belirli neden- sonuç ilişkileri halinde dedüktif bir sistem içinde değerlendirilmektedir. Oysa üçüncü bilgi düzeyinde, doğanın bütünü Tanrıyla ilişki içinde kavranır.⁷⁴ Spinoza, söz konusu üçüncü bilgi düzeyine sezgisel bilgi düzeyi adını verir. Ona göre, bu bilgi düzeyi, bilginin en yüksek derecesidir.⁷⁵ Bu nedenle, zihnin en büyük çabası ve erdemi şeyleri üçüncü bilgi tarzıyla bilmektir. Bilginin bu düzeyinde, Tanrının bazı niteliklerinin upuygun idealarından şeylerin özünün upuygun bilgisine doğru gidilir. Bundan dolayı da biz şeyleri ne kadar bu düzeyde bir bilgiyle bilmeyi başarırız, Tanrı yada Doğa’yı o derece bilebiliriz.⁷⁶ Böylece sezgisel bilgi düzeyinde bütün bireysel nesnel Tanrısal töz ile ilişkileri içinde ele alınmaktadır. Birinci tür bilgi de olduğu gibi bireysel olanlar, Tanrısal töz ile ilişkisinden soyutlanmış olarak değil, bireyin gerçekliği de bir kenara bırakılmadan, Tanrısal töz ile ilişkisi bağlamında kavranmaya çalışılır.

Spinoza, sezgisel bilgi düzeyi ile insanın mutluluğu ve özgürlüğü arasında bir bağ kurar.⁷⁷ Çünkü ona göre, insan bilgi düzeyinde ne kadar yükselirse

⁷⁰ Cevizci, a.g.e., s.116

⁷¹ Copleston, a.g.e., s.36

⁷² Spinoza, a.g.e., Part II, Prop. XLI, Proof., s. 114

⁷³ Horold Joachim, *A Study of the Ethics of Spinoza*, At the Clarendon Press, Oxford, 1901, s.175

⁷⁴ Ahmet Cevizci, *Onyedinci Yüzyıl Felsefe Tarihi*, Asa Kitapevi, Bursa, 2000, s.144

⁷⁵ Alasdair MacIntyre, “*Benedict (Baruch) Spinoza*”, *The Encyclopedia of Philosophy*, Ed by Paul Edwards, New York, 1967, s.537

⁷⁶ Spinoza, a.g.e., Part V, Prop. XXV and Proof., s. 260

⁷⁷ Joachim, a.g.e., s.181

kendisini ve Tanrıyı o kadar çok bilir. Bunun sonucunda üstün mutluluğa ve özgürlüğe ulaşır.⁷⁸ Ayrıca insanda, bu bilgi düzeyinde “ zorunlu olarak Tanrıya karşı zihinsel bir sevgi” ortaya çıkar. Tanrıya yönelik olan bu zihinsel sevgi ezeli olup sevginin bütün yetkinliğini taşır.⁷⁹ Nitekim Spinoza ‘da Tanrı sevgisi insan zihninde en yüce yeri kaplar.⁸⁰

Böylece Spinoza’da insan, bulanık düşüncelerden yada imgeleme dayalı kavrayıştan gerçek nedenlere ilişkin bilimsel bilgiye ve evrenin bütününe dair sezgisel bir kavrayışa yükseldikçe, düşünen bir varlık olarak evrendeki yerini anlama durumuna gelir. Eğer insan bunu anlamazsa, onun için özgürlük ve mutluluktan bahsedilemez.⁸¹ İnsan önce potansiyel güçlerini tanımalı ve daha sonra Doğa’nın ayrılmaz bir parçası olduğunu görmelidir.

Spinoza açısından, ancak bilgili ve akıllı bir insan özgür olabilir. İnsan varlığı, Doğanın bütününe ilişkin gerçek bilgiye, kendi eylemleri ve tepkilerine ilişkin psikolojik ve fizyolojik bilgiye sahip olduğu ölçüde, eylemlerinin belirli nedenlerin zorunlu sonucu olduğunu kavrar. Ayrıca insan, bilgisi arttığı ve Doğanın bütününe dair sezgisel kavrayışa ulaştığı oranda, bütün eylemlerinin sonsuz nedenler zincirindeki zorunlu bir halka olduğunu bilincine ulaşır.⁸² Böylece Spinoza için özgürlük, herhangi bir nedeni olmayan bir davranışta bulunma yetisi değildir. Özgürlük, bir belirlenmişlik durumudur.⁸³ Başka bir deyişle, özgürlük Doğa’da egemen olan zorunluluğun kavranmasıdır.

Öte yandan, Spinoza’da nedenlere ilişkin gerçek bilgiye sahip olmak, doğanın bütününe dair tam bir bilgiye sahip olmak anlamına geldiğinden, doğaya ve doğanın bir parçası olarak kendimize ilişkin bilgiye sahip oldukça, duygularımızın ve arzularımızın kölesi olmaktan kurtuluruz.⁸⁴ Nitekim Spinoza, bu konuda özgür insan ile köle insan ayrımı yapar. Ona göre, özgür insan, sadece akli tarafından yöneltilen insandır. Oysa köle insan, sanı yada duygu tarafından yöneltilen insandır. Özgür insan, her şeyde sadece kendisini takip eder ve yaşamında birincil önemde olduğunu bildiği ve bu yüzden çok istediği şeyleri yapar.⁸⁵ Böylece özgür insan, sadece aklın buyruklarına göre yaşayan insandır. Fakat elbette Spinoza ‘da mutlak özgürlük Tanrıya özgü olduğundan, insanda bu anlamda bir özgürlükten bahsedilemez.

Sonuç olarak, Spinoza’da insana bakışın nasıl olduğunu tespit etmeye çalıştığımız bu araştırmamızda, onun diğer bütün görüşlerinde olduğu gibi, insan konusundaki görüşlerini de temellendirirken Tanrı yada Doğa kavramından hareket ettiğini görüyoruz. Tanrı yada Doğa’yı bir ve aynı

⁷⁸ Spinoza, **a.g.e., Part V, Prop. XXXI, Note**, s.262

⁷⁹ **A.g.e., Part V, Prop. XXXII, Corollary, Prop. XXXIII**, s. 263-264

⁸⁰ Bernard Russell, **History of Western Philosophy**, London, 1947, s.598-599

⁸¹ Cevizci, **Etîge Giriş**, s.116

⁸² **A.g.e.**, s.116

⁸³ Arslan, **a.g.e.**, s. 126

⁸⁴ Cevizci, **a.g.e.**, s. 117

⁸⁵ Spinoza, **a.g.e., Part IV, Prop. LXVI**, s. 231

gerçeklik olarak gören Spinoza, doğadaki bütün varlıkların Tanrının özünden zorunlu bir sonuç olarak çıktığını kabul etmektedir. Ancak, Tanrı, belli bir biçimde ortaya çıkardığı nitelikleri aracılığıyla özünü gerçekleştirebilir. Sonsuz sayıda niteliği olan Tanrının ise, sadece düşünce ve yayılım nitelikleri insan aklınca bilinebilmektedir. Tanrının iki öz- niteliği olan düşünce yayılım niteliklerinin sayısız modusları yada görünüşleri vardır. Bu nedenle, insan da dahil doğadaki bütün varlıklar Tanrının birer modusudur.

Sonlu bir modus olarak insan, doğada egemen olan zorunluluğa bağlı bir yaşam sürdürür. Ayrıca insan, Tanrının söz konusu iki öz-niteliğinden gelen yanılla belirlenen bir varlıktır. Nitekim ruh ve bedene sahip bir varlık olarak insan, Tanrının iki öz -niteliğinin adeta bir görüntüsü daha doğrusu Tanrının bir görüntüsü konumundadır. Böylece bütünü bir parçası olarak insan, zihinsel ve fiziksel yönleri dolayısıyla gerçekte bir ve aynı gerçekliğin iki farklı yönünden başka bir şey değildir. Nitekim Spinoza, insanın bedensel yönünde cereyan eden bir duruma karşılık olarak, her zaman onun zihinsel yönünde de bir değişme olacağını düşünmektedir.

Spinoza, doğada insan da dahil bütün canlı ve cansız varlıkların, kendi varlıklarını koruma ve sürdürme eğilimi gösterdiklerini söyler. Ona göre, doğanın bir parçası olarak insanın özünde bu yön her zaman için vardır. Nitekim insan, bu yönü dolayısıyla insan olabilmekte, yaşamada kalabilmekte, hatta kendini ortaya koyabilmektedir. Bütün varlıklarda bulunan bu kendini koruma çabası, insanda bir farklılık gösterir. İnsan, düşünme ve bilme gücü sayesinde diğer varlıklardan ayrılır. Spinoza açısından, insanın en büyük düşünmesi ve bilmesi ise, Tanrıyı bilmesi ve düşünmesidir. Çünkü insan için, bundan daha büyük bir iyilik ve mutluluk düşünülemez.

Bütünsel düzenin bir parçası olarak insan, kendi kendini belirleyen ve kendi dışındaki varlıklardan bağımsız bir varlık olarak görülmez. Tanrısal doğanın zorunluluğuna bağlı olarak insanın bütün eylemleri bir belirlenmişlik içindedir. İnsanın en büyük erdemi ise, bu zorunluluğun bilincinde olması ile ölçülür. Öte yandan, insanın gerçekten kendi olabilmesi , aklını kullanması ve kendi güçlerini etkin bir biçimde hayata geçirmesi ile mümkündür.

Yine, insanın en büyük erdemi, yaşaması, yaşamada ısrar etmesi, kendini koruması ve kendini geliştirmesidir. Bu nedenle erdemli bir çaba olan insanın kendini koruma çabası, rastgele bir çaba olarak görülmez. İnsan bu çabasında her zaman yarar ilkesini göz önünde bulundurmalıdır. Bir yaşam görevi olarak insan, devamlı olarak kendine yararlı olanı gözetmelidir.

Son olarak, mutlu olmayı Tanrı sevgisi ve bilgisine bağlayan Spinoza'ya göre insan, bu sevgi ve bilgiye ancak tutkularının kölesi olmaktan uzaklaştıkça, Tanrı'ya zihinsel bir sevgi duymakla, Tanrının düzenini anlamak ve ona katılmakla ulaşabilir. Ancak böyle bir yaşamın sonucunda insan, mutlu ve erdemli olabilir.

Abstract: Spinoza, forms his thoughts about human-being by the expression of God or Nature. Man, as a mortal, lives a life dependant on the determination in the nature. So, all the actions of man is within a determination . The greatest freedom of the man is that he is fully aware of this determination . On the other hand, the biggest virtue of the man is the profection and continuation of his existence. Man has this effort within himself as a part of the nature.

Key Words: Human-being, Nature, Virtue, Freedom

Kaynakça

- Arslan, Ahmet. **Felsefeye Giriş**, Vadi Yay., Ankara, 1999
- Cevizci, Ahmet. **Etîğe Giriş**, Pradigma Yay., İstanbul, 2002
- **Onyedinci Yüzyıl Felsefe Tarihi**, Asa K.Evi, Bursa, 2000
- Copleston, Frederick. **Felsefe Tarihi**, Çev. A.Yardımlı, İdea Yay., İstanbul, 1996
- Deleuze, Gilles. **Felsefe Dersleri I : Spinoza Üzerine On Bir Ders**, Çev. U.Baker, Öteki Yay., Ankara, 2000.
- Deleuze, Gilles. **Spinoza: Pratical Philosophy**, Trans. By Robert Hurley, San Francisco, 1988
- Descartes, **İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler**, Çev. M.Karasan, Meb Yay., İstanbul, 1998
- Erdem, Hüsamettin. **Panteizm Ve Vahdet-İ Vucud Mukayesesi**, K.T.B. Yay., Ankara, 1990
- Erdemli, Atilla. “Spinoza’nın Ahlak Anlayışı” **Felsefe Arkivi**, Sayı:27, İst., 1990
- Hampshire, Stuart. **Spinoza**, Penguen Boks, Harmondsworth, Middlesex, 1951
- Hünler; Solmaz Zelyut. **Spinoza**, Paradigma Yay., İstanbul, 2003
- Fromm; Erich. **Erdem Ve Mutluluk**, Çev. Ayda Yörükkan, İşbank Yay., İstanbul, 1999
- Joachim, Harold. **A Study Of Ethics Of Spinoza**, Oxford, 1901
- Macintyre, Alasdair. “**Benedict (Baruch) Spinoza**”, The Encycylopedia Of Philosophy, Ed By Paul Edwards New York, 1967
- Magee, Byran, **Büyük Filozoflar**, Çev. A. Cevizci, Paradigma Yay., İstanbul, 2000
- Pollock, Frederick, **Spinoza: His Life And Philosophy**, London, 1901
- Russell, Bernard,. **History Of Western Philosophy**, London, 1947
- Spinoza. “The Ethics” **The Cheif Works Of Benedict De Spinoza**, Tr.By R.H.M.
- Elwes, Vol.Iı, New York, 1955
- Spinoza. **Short On God And His Well-Being**, Trans. By A. Wolf,. New York, 1963